

Grzegorz Kostecki

Ochrona zbiorów drukowanych w Bibliotece Głównej Politechniki Poznańskiej

Biblioteka 7 (16), 137-142

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

OCHRONA ZBIORÓW DRUKOWANYCH W BIBLIOTECE GŁÓWNEJ POLITECHNIKI POZNAŃSKIEJ

Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 roku o bibliotekach stwierdza w art. 3.1, że „Biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe oraz służą zachowaniu dziedzictwa narodowego”. Do podstawowych natomiast zadań bibliotek należy „Gromadzenie, opracowywanie i ochrona materiałów bibliotecznych”, art. 4.1 ustawy o bibliotekach. Temu też chciałbym poświęcić poniższy referat.

Niemal każda biblioteka, gromadząc swoje zbiory, staje przed problemem odpowiedniego ich przechowywania. Stworzenie zasobom bibliotecznym właściwych warunków magazynowania jest jednym z głównych jej zadań i łączy się ściśle z udostępnianiem i zabezpieczeniem zbiorów bibliotecznych. Jest rzeczą oczywistą, że długowieczności naszych zbiorów sprzyja najbardziej spokojne przebywanie ich na półkach. Do najmniej zniszczonych należą te, które miały najmniej użytkowników. Celem jednak polityki gromadzenia jest udostępnianie. Zbiory biblioteczne muszą jednak komuś i czemuś służyć. Chodzi tylko o to, aby służyły możliwie jak najdłużej, jak najracjonalniej, by ponosiły przy tym jak najmniejsze szkody.

1. Krótki rys historyczny Biblioteki Głównej Politechniki Poznańskiej

Historia BGPP jest ściśle związana z historią tej Uczelni. Swoją działalność rozpoczęła w 1945 roku jako Biblioteka Szkoły Inżynierskiej, z księgozbiorem liczącym 6 000 woluminów (książek i czasopism) i powierzchnią 47 m². Biblioteka Główna od początku swego istnienia miała trudności lokalowe. Te trudności nie są nam obce także i dzisiaj.

W 1955 roku przemianowano Szkołę Inżynierską na Politechnikę. Od tego roku można mówić o początku właściwej biblioteki z powierzchnią 390 m². Utworzono oddziały: gromadzenia i uzupełniania zbiorów, opracowania, udostępniania oraz magazynów i konserwacji¹. Od 1996 roku magazynami o łącznej powierzchni 534,5 m² i ochroną zbiorów zajmuje się Oddział Obsługi Użytkowników. O ochronie zbiorów traktuje również wewnętrzny regulamin udostępniania zbiorów.

¹ Zob: informator: *Biblioteka Politechniki Poznańskiej*, oprac. H. Ganińska, E. Jasiewicz, Z. Kaczmarczyk. Poznań 1998, s. 5–6.

Od 1996 roku Biblioteka Główna Politechniki Poznańskiej pracuje w zintegrowanym systemie bibliotecznym HORIZON, przynależąc do Poznańskiej Fundacji Bibliotek Naukowych. Biblioteka nasza obecna jest również w Internecie w sieci WWW, gdzie ma swoją stronę domową².

2. Zbiory

„Biblioteka Politechniki Poznańskiej kompletuje zbiory zgodnie z tradycyjnymi i nowymi kierunkami kształcenia oraz zakresem badawczym instytutów Uczelni w następujących dziedzinach nauk: technicznych, chemicznych, fizycznych, matematycznych, ekonomicznych oraz organizacji i zarządzania. Profil zbiorów obejmuje zatem piśmiennictwo krajowe i zagraniczne z zakresu: architektury i urbanistyki, budownictwa, inżynierii środowiska, fizyki i fizyki technicznej, matematyki, inżynierii, mechaniki i budowy maszyn, zarządzania i marketingu, automatyki i robotyki, elektroniki i telekomunikacji, informatyki, elektrotechniki, transportu, chemii i technologii chemicznej, ochrony środowiska, a także podstawowe z bibliotekarstwa i informacji naukowej. Biblioteka gromadzi przede wszystkim literaturę najnowszą...”³

Rodzaje gromadzonych zbiorów to przede wszystkim:

- druki zwarte (publikacje monograficzne, skrypty i podręczniki, encyklopedie, słowniki, informatory i in.);
- wydawnictwa ciągłe (czasopisma, wydawnictwa ciągłe ukazujące się nieperiodycznie)⁴;
- bazy danych na nośnikach elektronicznych (CD-ROM, dyskietki) i inne dokumenty elektroniczne;
- normy, opisy patentowe i literatura patentowa, katalogi firmowe, taśmy magnetyczne, kasety video⁵.

Zbiory są pozyskiwane poprzez:

- kupno oraz prenumeratę wydawnictw krajowych i zagranicznych;
- wymianę z krajowymi i zagranicznymi bibliotekami oraz instytucjami naukowymi;
- dary instytucji, fundacji i osób fizycznych (często absolwentów Politechniki Poznańskiej)⁶.

² Adres internetowy BGPP: <http://www.ml.put.poznan.pl>

³ *Biblioteka...*, op. cit., s. 15.

⁴ *Biblioteka...*, op. cit., s. 15.

⁵ Zob. http://www.ml.put.poznan.pl/fs_zrodla.html

⁶ *Biblioteka...*, op. cit., s. 15.

Cechą charakterystyczną biblioteki politechnicznej jest selekcja i ubytkowanie części zbiorów nieaktualnych (zarówno czasopism, jak również skryptów i podręczników) i koncentrowanie się na aktualnych zbiorach piśmienniczych. Pamiętajmy, że rozwój techniki idzie ciągle do przodu i dlatego niektóre skrypty i podręczniki sprzed np. kilkudziesięciu lat bywają już nieaktualne⁷. Z tego też względu kładziemy nacisk na literaturę najnowszą, ale nie tracimy z oczu pozycji starszych. W naszej bibliotece posiadamy druki z historii techniki z lat 1700–1900. Są to pozycje polsko i obcojęzyczne. W 2001 roku poddaliśmy je renowacji i konserwacji. Zaliczają się one do starodruków, stąd podlegają wieczystemu przechowywaniu.

3. Miejsce i warunki przechowywania zbiorów

Biblioteka Główna zlokalizowana jest w dwóch odległych o kilka kilometrów dzielnicach miasta: Na Wildzie i Nowym Mieście ul. Piotrowo 3.

Wilda

Jak już wspomniałem, od samego początku nasza biblioteka miała trudności lokalowe. Na magazyny wykorzystywała baraki, przerabiała strych i piwnice. Na dzień dzisiejszy na Wildzie nie dysponujemy rezerwami magazynowymi, co zmusza nas do zagęszczania powierzchni i dostawiania regałów, bowiem nowości ciągle przybywa. Zlokalizowano tutaj przede wszystkim magazyny skryptów, podręczników akademickich, różnego rodzaju lektur obowiązkowych, które gromadzimy w wielu egzemplarzach. Ten księgozbiór, oznaczony symbolem „W”, przeznaczony jest przede wszystkim dla studentów Politechniki Poznańskiej i udostępniany w trybie tzw. „szybkim”. Natomiast magazyny z księgozbiorem oznaczonym symbolem „Mg”, to przede wszystkim monografie naukowe i inne publikacje zwarte z zakresu dziedzin wynikających z profilu naukowego i dydaktycznego naszej uczelni. Pozycje z tego księgozbioru są rzadziej wypożyczane. Samo wypożyczenie podlega kilku ograniczeniom: nie wypożycza się na zewnątrz: skryptów i podręczników wydanych do roku 1950 włącznie, pozostałych książek wydanych do roku 1965 włącznie, zbiorów z księgozbioru „A”, zbiorów specjalnych⁸.

Warunki przechowywania zarówno księgozbioru skryptów, monografii naukowych i innych publikacji zwartych, odbiegają od naszych życzeń i marzeń.

⁷ Por. H. Ganińska, K. Popławska: *Jakie zbiory, jak powinniśmy i możemy je chronić?*, w: *Problemy ochrony zbiorów i systemów komputerowych w bibliotekach*, Białystok-Wigry, 6-8 czerwca 2001: materiały konferencyjne. Białystok 2001, s. 35–40.

⁸ Zob. http://www.ml.put.poznan.pl/fs_uslugi_2.html

Na Wildzie dysponujemy sześcioma pomieszczeniami magazynowymi i dwoma pracownio-magazynami o łącznej powierzchni 534,5 m², które w 90% mieszczą się w zabytkowym budynku z 1907 roku. Wszystkie magazyny wyposażone są w tradycyjne regały. Magazyny są zbyt nasłonecznione, przez co trudno jest utrzymać właściwą temperaturę w granicach 14–18 °C przy wilgotności powietrza od 50 do 60%. W pewnych okresach, szczególnie latem wilgotność ta przekracza znacznie dopuszczalną normę, co – zdajemy sobie z tego sprawę – może być źródłem wielu niekorzystnych zmian: drobnoustroje, mikroorganizmy, pleśń itp. Równie niekorzystne dla zbiorów są gwałtowne różnice temperatur, staramy się to – tak jak potrafimy – łagodzić, ale nie jest to łatwe. Księgozbiór jest pod stałą kontrolą bibliotekarzy, którzy winni dostrzec uszkodzenia i – jeśli to możliwe – starać się je usunąć. Staramy się być wierni zasadzie: *lepiej zapobiegać, niż leczyć*.

Piotrowo

Na Nowym Mieście znajdują się magazyny książek oznaczonych symbolem „A” (przeznaczonych tylko do korzystania na miejscu). Są to czasopisma i inne wydawnictwa ciągłe oraz normy. Czytelnie, w których je udostępniamy zlokalizowane są obok magazynów. W gmachu tym dysponujemy trzema pomieszczeniami magazynowymi i trzema pracownio-magazynami o łącznej powierzchni 513,0 m². Warunki przechowywania zarówno książek, jak i czasopism są właściwe. Magazyny – chociaż ciasne – są suche i udaje się utrzymać w nich odpowiednią, w miarę stałą, temperaturę.

W ostatnim czasie pomieszczenie te zostały dodatkowo ocieplone i wymieniono w nich okna. Książki i czasopisma, podobnie jak na Wildzie są systematycznie czyszczone.

W bieżącym roku rozpoczęto budowę nowego centrum wykładowego i nowej biblioteki. W nowym – z niecierpliwością przez nas oczekiwanym gmachu – przewiduje się magazyny z wolnym dostępem do półek (70% zbiorów), pozostałe to tradycyjne pomieszczenia zamknięte z regałami kompaktowymi.

4. Zabezpieczenia przed kradzieżą

Księgozbiór skryptów i podręczników akademickich znajdujący się na Wildzie chroniony jest alarmem ogólnym, zabezpieczającym pomieszczenia wypożyczalni. Warunki lokalowe uniemożliwiają objęcie tego rodzaju zabezpieczenia-

mi pozostałych kategorii zbiorów. Takie, wygodnie i nowoczesne rozwiązanie planujemy wprowadzić w nowej bibliotece. Czytelnicy, którzy korzystają ze zbiorów Czytelni Ogólnej mają pełny dostęp do półek tj. podręczników i skryptów, ustawionych według układu działowego, bez elektronicznego systemu zabezpieczeń. Każda książka w wolnym dostępie jest oklejona paskiem w kolorze danego działu. Zbiór encyklopedyczno-słownikowy i normy (w tym zbiór „A”) jest udostępniany na podstawie rewersów. Podobnie jest w Czytelni Czasopism. Zastosowano tu wolny dostęp do półek z czasopismami bieżącymi, uporządkowanymi według alfabetu. Pozycje te nie są zabezpieczone systemem elektronicznym. Regulamin Czytelni mówi, że „Prawo do korzystania z czytelni mają osoby, które ukończyły 15 rok życia i okażą się legitymacją studencką, służbową lub szkolną albo dowodem osobistym i wpiszą się do wyłożonych list odwiedzin”. Na teren czytelni nie wolno wnosić żadnych plecaków, toreb, teczek, kurtek. Zabronione jest też palenie tytoniu i spożywanie posiłków. Pilnuje tego dyżurny bibliotekarz. On też przeprowadza wyrwywkową kontrolę osoby lub osób wychodzących. Należy jednak z żalem stwierdzić, że kradzieże mają miejsce.

5. Rodzaje zniszczeń książek i ich oprawa

Przy wypożyczaniu przypominamy czytelnikom, że zobowiązani są dbać o wypożyczone materiały biblioteczne, a zauważone uszkodzenia po otrzymaniu książki winni wskazać dyżurnemu bibliotekarzowi, który odnotuje je na rewersie. Sam bibliotekarz przegląda każdą wypożyczoną pozycję. Jeśli jest ona popisana, też tę uwagę odnotowuje. Czynimy to dlatego, że sami czytelnicy z reguły nie przyznają się do jakiegokolwiek zniszczenia wypożyczonych książek, głównie skryptów i podręczników. W razie zgubienia lub zniszczenia książki czytelnik powinien odkupić (to samo lub nowsze wydanie), zrobić ksero albo kupić inną pozycję wskazaną przez Bibliotekę i pokryć koszty opracowania. Nie ma możliwości, aby czytelnik mógł oddać inną książkę lub nawet tę samą, ale nie naszą, gdyż każda wyposażona jest w kod kreskowy, który jest odczytywany skanerem przy wypożyczaniu i po zwrocie.

Najczęstsze zniszczenia głównie skryptów i podręczników przy zwrotach to rozklejony wkład lub wkład oderwany od oprawy. Z doświadczenia możemy stwierdzić, że najczęściej niszczą się książki klejone z miękką oprawą. Niepokojące jest to, że coraz częściej są to nowe podręczniki. Sądzę, że jest to wynikiem niewłaściwego sklejenia lub złego kleju. Przy pierwszym otwarciu książki blok pęka. Mieliśmy przypadki całych partii nowo zakupionych tytułów

z takimi uszkodzeniami. Zmuszeni jesteśmy takie pozycje dać do podklejenia, co naraża nas na dodatkowe koszty. Zdarzają się też pozycje, które posiadają zniszczoną tylko okładkę, wkład natomiast jest cały. Książki z czytelnicy mają najczęściej uszkodzony grzbiet, co wynika ze złego wyciągania książki z półki. Staramy się temu zapobiec poprzez luźniejsze stawianie ich na półce. Oprawiamy tylko te książki, które na skutek częstego wypożyczania, uległy zniszczeniu. Rocznie ok. 400 woluminów. W chwili obecnej nie posiadamy własnej pracowni introligatorskiej i konserwatorskiej. Powstanie takiej pracowni przewiduje projekt nowej biblioteki.

6. Spostrzeżenia ogólne

Mówiąc o oprawie książki warto sobie uświadomić, że to głównie ona zapewnia książkom dłuższą żywotność i estetyczny wygląd. Często jest ona elementem dekoracyjnym, a nawet artystycznym. Traktujemy ją jako integralną część książki. Oprawa introligatorska jest dotychczas jedyną szeroko w praktyce dostępną formą masowego zabezpieczenia zbiorów przed uszkodzeniami mechanicznymi. Okazuje się jednak mało skuteczna jeśli chodzi o trwałe zabezpieczenie zbiorów. Nie usuwa ona skutków starzenia się papieru, nie przeciwdziała uszkodzeniom wywołanym przez czynniki biologiczne i klimatyczne. Uszkodzenia opraw powstają nie tylko w rezultacie ich naturalnego starzenia się, czy nieprawidłowego magazynowania. Uszkodzenia te są przede wszystkim wynikiem po pierwsze – niedbałego obchodzenia się z książkami (o ich stanie decyduje także liczba wypożyczeń, pozycje najczęściej wypożyczane są najbardziej zniszczone). Po drugie nieumiejętne lub niedbałe przeprowadzenie oprawy może stanowić element destrukcji zbiorów. Mam tu na uwadze zastosowanie nieodpowiednich materiałów introligatorskich, jak: niewłaściwy dobór kleju (często przeterminowany), starych tkanin introligatorskich. Inna przyczyna uszkodzeń to np. złe zszycie książki uniemożliwiająca prawidłowe jej otwieranie, lub też użycie za cienkich nici, które przecinają kartki i tym samym powodują ich wypadanie.

Nie zmienia to oczywiście faktu, że prace introligatorskie pozostają nadal dominującą formą ochrony zbiorów bibliotecznych, a oprawa tak długo będzie miała rację bytu, jak długo książka będzie stanowić trzon bibliotecznej kolekcji. Naszą przyszłością jest wspomniana już przeze mnie nowa biblioteka, a co za tym idzie: nowe, przestronne, klimatyzowane pomieszczenia magazynowe i nowoczesny system regałów kompaktowych, wolny dostęp do skryptów i pod-